

Om källhänvisningar och noter för Sätta färg på staden

Denna lista ska ses som ett appendix till boken *Sätta färg på staden – obeställd kreativitet i det offentliga rummet* av Kolbjörn Guwallius (Dokument Press 2010, ISBN 978-91-85639-32-8). Listan är framtagen för dig som vill läsa mer, ha utförligare förklaringar eller tänker använda boken i undervisnings- eller

forsknings-sammanhang. Listan får skrivas ut och kopieras fritt och det går bra att distribuera den tillsammans med boken för den som så önskar. Fler exemplar av boken kan beställas på kooli.net.

Så läser du listan

Källhänvisningarna är gjorda per stycke i boken. I nummereringen nedan anges först vilken sida och sedan vilket stycke inom sidan som avses (exempel: **123:4** anger fjärde stycket på sidan 123). Det första stycke som börjar på en sida är nummer ett. Om ett stycke till exempel börjar på sidan 122 och fortsätter på sidan 123, anges det som sista stycket på sidan 122. Även den del av stycket som finns på sidan 123 räknas alltså till sidan 122. Om ett **F** och en siffra anges istället för styckenummer (exempel: **123:F1**) avses faktaspalten vid sidan av brödtexten. Siffran anger vilket stycke inom spalten som avses.

När en asterisk (*) anges i anslutning till en källa hänvisar det till den utförliga litteraturlistan sist i detta dokument.

Korrigeringar i efterhand

I de fall faktafel har upptäckts efter tryckningen markeras dessa med en asterisk i marginalen i detta dokument. Ett fakta-

fel finns på sidan 117 i boken, se sidan 5 i detta dokument.

En del kapitel har inga eller mycket få källhänvisningar. Det beror på att materialet i dessa kapitel helt eller nästan uteslutande bygger på intervjuer och observationer som gjorts av författaren och som alltså är förstahandsmaterial. En del källhänvisningar täcks in genom de referenser som anges i anslutning till artiklarna i boken samt genom fotografier och dessa repeteras inte i denna lista.

Bokens titel och det offentliga rummet

Det offentliga rummet är ett omdiskuterat begrepp som används olika i olika sammanhang. Man kan tala om ett offentligt rum eller flera, olika offentliga rum. I en del sammanhang kan det vara relevant att se ett discussionsforum på internet som ett offentligt rum. När begreppet används i den här boken handlar det uteslutande om offentliga platser i städerna. Dock är gränserna svåra att dra även där eftersom en offentlig plats kan innehålla flera privata element. Är det offentliga endast det som ägs av kommunen, eller är det allt som ägs av någon myndighet eller statligt företag, eller är det rentav allt som står

på, vetter mot eller är tillgängligt från en offentlig (i betydelsen kommunal och allmänt tillgänglig) plats, oavsett vem ägaren är? Bland de gatukonstnärer som intervjuats till den här boken eller som jag samtalat med är den sista tolkningen den som är vanligast förekommande, alltså en mycket vid avgränsning för offentligheten. Eftersom många olika tolkningar av begreppet förekommer väljer jag att inte definiera det närmre än till platser i städerna som upplevs som offentliga av en eller flera personer.

Inledning: Vad är gatukonst egentligen?

9:2 Avancerad bildmässig graffiti förekommer också på lagliga väggar, men enligt mina egna observationer är det vanligare med mer avancerade målningar (i betydelsen att de har krävt mer arbete att färdigställa) på avskilda platser. En anledning till detta kan vara att en laglig vägg målas över så ofta att utövare inte anser det vara mödan värt att lägga ner alltför mycket arbete. Mindre avancerade målningar ner till rena nybörjarmålningar hittar man också på avskilda platser, eftersom de flesta graffiti-målare gärna söker sig till sådana. Det kan handla om flera saker, till exempel möjligheten att måla i lugn och ro,

rädsla för att bli påkommen av väktare och polis eller bara ett intresse för en viss sorts miljöer, som öde industritomter och spårömråden. Att måla nära järnvägsspår hänger tätt samman med graffiti-kulturens ursprung i New York.

11:3, 12:2 Gatukonstnärers syn på skadegörelse och rätten att uppföra sina verk i det offentliga rummet har kommit fram i samtliga intervjuer som har gjorts till den här boken och i andra samtal med utövare som både jag och Emma har fört, och synen har i stor utsträckning varit samstämmig.

Förbjudet! Johan trotsar lagen så snällt han kan

22:12 För att bevara Johans anonymitet beskriver jag inte närmre varifrån han kommer. Beskrivningen av situationen på den icke namngivna orten är baserad på Johans berättelse, men har bekräftats av andra utövare jag talat med.

23:F5 Att ungdomar fått färg beslagtagna trots att de inte varit i en situation där de begått eller bevisligen planerat något brott beskrivs bland annat i **Borg, Kristian**. *Polisen trasslar ungdomar på Söder*. Stockholms Fria Tidning 2004-11-19 www.stockholmsfria.nu/artikel/2714 och **Andersen, Ivar**. *Polisen beslagtar sprayfärg utan laga stöd*. Stockholms Fria Tidning 2008-04-04 www.stockholmsfria.nu/artikel/21256. Efter att konst-

närsbutiken m.m. Highlights i Stockholm anmält och hjälpt kunder att anmäla polisen för tjänstfel upphörde polisen med verksamheten, men 2008 återupptogs den vilket ledde till förnyade protester och anmälningar, enligt artiklarna.

27:6 Antagandet att någon/några faktiskt ville ha Johans pannår bygger enbart på att de inte försvann samtidigt men det är alltså av förklarliga skäl inte klarlagt. Jag kunde dock själv följa hur de försvunnit en efter en. Motsvarande har inträffat tidigare, då Johan inte är den första som skruvat (eller spikat) upp pannår på planket. Fotodokumentation av tidigare verk finns.

Baksidorna. Bomby låter djuren slå tillbaka

32:2 Malmö stad säger i flera sammanhang att kommunen har nolltolerans mot det man kallar för klotter; se till exempel Patrik Widerberg, biträdande chef för gatukontorets stadsmiljöavdelning, i stycke **100:7**. Denna inställning kommer även fram i **Malmö stad och Polisområde Malmö**. *Tiopunktsprogrammet 2009 - en gemensam handlingsplan*. (www.malmo.se/Medborgare/Kris--sakerhet/Brottsforebyggande-arbete/Tiopunktsprogrammet/pagefiles/Tiopkt_2009_webb.pdf). Dock är inställningen inte lika strikt som den är i Stockholm, där en långtgående nolltoleranspolicy i praktiken även förbjuder lagliga graffitiprojekt. Så gott som samtliga utövare jag talat med uppfattar Malmös linje som mer tolerant även mot olaglig graffiti och gatukonst, vilket kan vara en kombination av tillämpad praxis och uttalanden från kommunrepresentanter i media.

32:F1 Ursprunget till *Kilroy was here* är omdiskuterat. Denna version återges i *Den spraymålade bilden**. Wikipedia anger samma version som första alternativ, men presenterar även andra teorier (en.wikipedia.org/wiki/Kilroy_was_here).

32:F2 Den exakta definitionen av vad ett *fame* är kan skifta mellan olika platser, personer och över tid. Beskrivningen i boken är generaliserande och bygger på samtal med utövare.

Throw-up? Inte bara klotter

44:3-4 Se kapitlet om klotter som börjar på sidan 87 för vidare diskussion om betydelsen av ordet klotter och dess användning.

45:1 I sammanhanget nämns ibland även grekiskans grapho som ett språkhistoriskt ännu tidigare ursprung, som helt enkelt är ordet för att skriva. Se bland annat Wikipedia (sv.wikipedia.org/wiki/Pompeji) för den arkeologiska användningen av ordet graffiti. Att de första utövarna kallade sig för bombers och writers återges bland annat i filmen *Bomb It**.

46:1-47:1 En beskrivning av tags, throw-ups och pieces ges i *Den spraymålade bilden**.

47:2 Mer läsning om hur ett crew kan arbeta finns i boken *Writers United**.

32:F3 Verbet buffa och substantivet buffare används om graffitisanering och sanerare av flera utövare jag pratat med.

33:1 Stockholms klotterpolicy refereras och beskrivs ytterligare i stycke **188:1**. Där finns även referenser till Mikael Söderlunds uttalanden. Se även till exempel **Hökerberg, Josefin**. *Gatukost eller skadegörelse?* och *Mikael Söderlund: Stoppa vandringarna!* Södermalmsnytt 2007-05-26. Se stycke **32:F1** för referens till webbsidan med dokumentationer av *Mikael Söderlund was here*.

33:9 Att Stockholm har en högst levande gatukonstscen styrks inte minst genom bloggen Gatukonst.se, som löpande dokumenterar vad som görs framför allt i Stockholm.

34:1 Uppgiften att Mikael Söderlund efter tiden som borgarråd började arbeta inom PR-branschen kommer från tidningen Resumés nätupplaga: **Helander, Magnus**. *Mikael Söderlund till Kreab*. Resume.se 2009-01-20 www.resume.se/nyheter/2009/01/20/mikael-soderlund-till-krea/index.xml.

40:F1 Den som vill lära sig mer om dumstring, eller dumpster diving, rekommenderas att se den dokumentära kortfilmen *Containerdykarna** samt dokumentärfilmen *Efterskörd**.

48:1-2 Dessa stycken bygger på egna observationer, samtal med utövare och litteratur, bland annat *Den spraymålade bilden**. Se även **46:1-47:1** ovan.

50:1 Användningen av ordet gatukonst illustreras genom hur det använts av de utövare jag intervjuat, men även i existensen av företeelser som bloggen Gatukonst.se. 2010 fanns ordet gatukonst ännu inte i *Svenska akademiens ordlista**.

50:2-4 Till exempel Cecilia Andersson sorterar in graffiti under gatukonst i sin avhandling på ämnet *Rådjur och raketer**. Flera graffitimålare jag talat med intygar att gatukonst inte är en etikett de tycker passar på sin konstnärliga verksamhet. Övriga uppgifter i styckena bygger på samtal med utövare.

51:1-2, 52:1-57:1 Uppgifterna bygger på egna observationer både vid dokumentation av aktivt skapande av gatukonst och fotografiska undersökningar av stadsmiljöer där gatukonst förekommer, samt samtal med utövare.

51:3 Banksy brukar nämnas i media som en förgrundsgestalt inom gatukonsten. Se hans hemsida (www.banksy.co.uk) för

Det var en gång... Att skriva sitt namn

60:4 Jag besökte fiskeläget på Fårö när jag var på semester sommaren 2008, och kom alltså inte dit för att titta på fenomenet med stenarna utan upptäckte det av en tillfällighet. Hur länge de hade legat där eller om samma sak inträffat på platsen vid flera tillfällen kan jag inte säga. Däremot inträffar liknande saker lite varstans mest hela tiden, mer eller mindre tydligt, vilket även exemplifieras vidare på de följande sidorna.

65:3 Sådana griffelkritor som nämns i stycket är av en bred sort, speciellt framtagen för att skriva på marken med. De brukar säljas under namn som *Sidewalk Chalk* eller motsvarande och finns både i hobbyaffärer och vanliga stormarknader.

65:9-66:2 Artikeln i New York Times: (osignerad) 'Taki 183' Spawns Pen Pals. New York Times 1971-07-21. Uppgifterna om Taki 183 kommer från denna artikel samt från hans egen hemsida (taki83.net). Taki 183 är en av dem som intervjuas i filmen *Bomb It**.

66:3 Att Taki 183 inspirerade Stay High 149 är en uppgift från Wayne Roberts/Stay High 149:s egen hemsida (www.stayhigh149.com/content/bio/stayhigh149-bio.html). Därifrån kommer även övriga uppgifter om honom.

66:4 New York-graffitins utvecklingshistoria finns tillgänglig genom en mängd webbsidor och litteratur. Se bland annat *Den spraymålade bilden**. En del av det som anges i stycket kommer

information och fotografier på hans verk, samt hans bok *Wall and Piece**. Mogul är intervjuad i *Playground Sweden**.

58:1 Bröderna Barskys verk dokumenteras i boken *Urban Recreation**. Malmö Streets Project medverkar i kapitlet Min stad som börjar på sidan 103. Rondellhundsfenomenet är omskrivet i bland annat *Playground Sweden**.

från min intervju med Alan Ket, bland annat informationen att Super Kool 223 av många anses ha uppfunnit masterpiecen.

67:1 Boken *Tag Town** är ett slags fotografisk historiebok över den tidiga graffitin i New York. Se även **66:4**.

72:1 Uppgifterna i bildtexten om vad som syns på fotografiet kommer från fotografen. New Yorks aktiva saneringsprogram kallas för *Clean Car Program* och återges bland annat i korthet på Wikipedia (en.wikipedia.org/wiki/New_York_City_Transit_Police). Att det fortfarande finns aktiva tågmalare i New York bekräftades av både Alan Ket och Wane när jag intervjuade dem.

74:5 Att det var *Style Wars** och *Subway Art** som tog graffitin till Europa är egentligen en förenkling, eftersom individer rimligen såg graffiti och inspirerades utifrån egna eller vänners resor och även av andra medierepresentationer. Men filmen och boken var mycket inflytelserika, vilket bland annat nämns i *Den spraymålade bilden**.

74:F1-F3 Dessa uppgifter är allmänt tillgänglig information. Ett flertal utövare har berättat för mig om sina blackbooks, och de nämns även i till exempel *Style Wars**. För exempel på caps se till exempel sprayburkstillverkaren Montana Cans hemsida: www.montana-cans.com.

Mjuka tags. Masquerade vill vara en inkörsport till gatukonst

76:1 Historien om Knitta/Knitta Please kommer från deras egen hemsida www.knittaplease.com. Där finns bland annat deras första tag dokumenterad.

76:2 De uttalanden som tillskrivs Magda Sayeg kommer från UR:s TV-program *Anaconda* (SVT2 2008-05-07), då Sayeg

intervjuades under ett besök i Stockholm. Där säger hon bland annat: »I think this is interesting to people because it questions people's assumption of what graffiti is« och »I believe that the knitted pieces that we put, we relate more to the graffiti world, we don't relate so much in the art world«.

Klotter. Ordet som förminskar

88:4 En bild på graffiti i Malmö hamn finns på sidan 10 i boken.

88:6 »Färg på fel plats« är ett uttryck som återkommer när ordet klotter används ur ett skötselperspektiv. Klotter är det dominerande ordet inom skötseldiskursen och definitionen har fått kraftigt genomslag. Tillverkaren av klottersaneringsprodukter Trion Tensid AB skriver till exempel på sin hemsida att »graffiti och klotter är färg på fel plats! Du som

ägare, arkitekt eller byggare av objektet har inte valt att några vandaler skall förstöra arkitekturen. Med klotterskydd förblir objektets funktion och utseende SOM DET VAR TÄNKT« (www.trion.se/trion/infoTrion.nsf/7b211a3fa8751cc6c1256c2a002c6eb5/11e12999b79f22a1c1256fd9003c7799?OpenDocument). Ett annat exempel finns på Sigtuna kommuns hemsida: »Klotter är färg på fel plats. När målarfärg hamnar på andras eller allmän egendom utan tillstånd är målandet brottslig skadegörelse, oavsett om man kallar målningen klotter, graffiti,

tags eller dylikt» (www.sigtuna.se/templates/Page_9075.aspx). Flera liknande exempel på denna definition finns, sök gärna på internet med citattecken runt frasen »färg på fel plats«. Vidare i stycket, att utomhusreklam till skillnad från till exempel graffiti får sitt existensberättigande tack vare pengar är tämligen uppenbart, det krävs alltid någon form av belamringstillstånd från kommunen för att sätta upp föremål på allmän plats. Kommuner upplåter inte plats för reklam utan motprestation, om den sedan är ekonomisk eller en del i ett avtal om leverans och skötsel av gatmöbler och väderskydd varierar. Clear Channel och JCDecaux är stora inom dessa marknader, se till exempel JCDecaux hemsida för information om hur de arbetar: www.jcdecaux.se/index2.php?m=4&id=1015&sm=198.

91:5 Reklam som täcker hela tunnelbanetåg i Stockholm har organiserats av Clear Channel. Se deras hemsida för exempel på en sådan kampanj: *Levi's® höstkampanj startar i Stockholms tunnelbana* (www.clearchannel.se/templates/Page.aspx?id=24041&epslanguage=SV). Produkten, som kallas »helfolierad tunnelbanevagn« presenteras här: www.clearchannel.se/templates/Product.aspx?id=22780&epslanguage=SV&openMenu=2162. Från ovanstående sida länkas även till ett produktblad där ett tåg helt intäckt i en starkt graffitiinfluenserad reklamkampanj visas.

91:7, 92:1 Ordboksbetydelsen av ordet klotter: i *Norstedts svenska ordbok** står det »slarvigt och hastigt gjort skrift eller teckning med el. utan innehåll: *oläsligt* ~; *en massa* ~ *på telefonblocket* [] särsk. som uttr. för spontana, ohämmade tankar: ~ *på toalettväggarna*«. Samma definition gällde 2010 på webbversionen av samma ordbok (www.norstedtsord.se). Historisk bakgrund till ordet finns i Svenska akademiens ordbok, som är tillgänglig på www.saob.se. Där ges ordet betydelsen »konkret, om samling av oläsliga skriv tecken l. meningslösa figurer, vårdslös l. slarvig l. otydlig skrift, vårdslös l. slarvig teckning; äv. (nedsättande l. föraktligt l. skämts.) om skrift l. teckning i allm. Kan du läsa mitt klotter?»

91:8 En härskarteknik är ett sätt för en dominant grupp att hävda sin dominans över andra grupper. Begreppet myntades av den norska socialpsykologen Bertin Ås på 1970-talet. Ett förlöjligande går ut på att framställa det någon gör eller säger som löjligt eller oviktigt. Härskarteknikerna beskrivs bland annat på Wikipedia (sv.wikipedia.org/wiki/Härskarteknik). Begreppet används ofta inom feministisk forskning, och beskrivs mer ingående på Kilden, en hemsida för kvinno- och genusforskning i Norge. Texten är dock på svenska: kilden.forskningsradet.no/c16881/artikkel/vis.html?tid=35132.

92:1 Se ovan **91:7** för källor angående ordet klotter. Klottrets Fiende No 1 är egentligen ett varumärke för ett företag som heter Klottrets Fiende No 1 ALL Remove Syd Förs AB. Eftersom varumärket överensstämmer med första delen av företagets namn och även är det namn företaget använder utåt har detta använts uteslutande när de omnämns i boken. Namnet Graffiti Busters på engelska presenteras på företagets hemsida (www.klottrets-fiende.se/en/index.htm).

92:2 Klotter används schablonmässigt om både laglig och olaglig graffiti i medierna, se till exempel *Lisinski, Stefan. Egen signatur faller klottrare* DN.se 2008-05-15 www.dn.se/nyheter/sverige/

egen-signatur-faller-klottrare-1.683135 och *Zackrisson, Pelle. Vill klottra lagligt - får nobben av kommunen* Dagbladet 2008-08-07 dagbladet.se/nyheter/sundsvall/1.90965. Den statliga utredningen som nämns i stycket heter *Åtgärder mot klotter* och är utgiven av Justitiedepartementet 2001 med diarienummer Ds 2001:43. Dokumentet finns att hämta på regeringens hemsida: www.regeringen.se/content/1/c4/06/87/fbe996c9.pdf. I utredningen jämförs orden klotter och graffiti och det konstateras att ordet klotter betyder just det som beskrivs i bokens stycken **91:7** och **92:1** (se ovan). Sådär skriver utredaren: »Utifrån strikt språkliga aspekter talar således en del för att använda termen graffiti istället för klotter. Beteckningen klotter används ändå här som samlande term för fenomenet i fråga eftersom den sedan länge är vedertagen i det officiella språkbruket i Sverige.«

94:3 Uppgifterna om Klottrets Fiende No 1 kommer från deras hemsida: www.klottrets-fiende.se. Företagets omsättning finns i årsredovisningen som är tillgänglig genom bland annat upplysningstjänsten Alla bolag: allabolag.se/5563360535.

96:4 Att många tror att lagliga väggar bidrar till ökad olaglig graffiti är en vanlig uppfattning som förs fram i media. Se till exempel bokens stycke **198:6** där Lars Gradén, markupp-låtare på Stockholms stads trafikkontor ger uttryck för detta, eller *Herkel, Peter. Graffitiväggar kan öka olagligt klotter på stan*. Malmö Lund City 2009-06-15, där Malmöpolisens klottersamordnare Rolf Tagesson uttalar sig.

96:7 Att folk övar sig på P-huset Anna för att sedan gå ut och bomba faller på sin egen orimlighet, eftersom i princip ingen bombar (d.v.s. skriver tags på så många ställen som möjligt) på P-huset Anna. Snarare handlar det där om avancerade målningar, och möjligen sker det omvända, att målare övar sig på någon undanskymd plats innan de vågar visa upp sig på P-huset Anna. En av dem som fört fram åsikten att klottrare övar sig på P-huset Anna innan de går ut och bombar är återigen Malmöpolisens Rolf Tagesson, i *Eklundh Paglert, Henrik. Även Rembrandt skulle bötfällas*. Södra Innerstadstidningen 13, 2007. Det är på sin plats att påpeka att Tagesson även ger uttryck för att han har ett strikt polisiärt intresse i frågan och alltså såvitt jag kunnat utröna inte är att betrakta som en person som är kritisk till spraykonst som sådan.

100:1 Affischeringsytan på planket vid Folkets Park ligger utanför nattklubben Debaser några hundra meter norr om graffiti delen av planket.

100:10 Att fler väggar kan bli aktuella för laglig graffiti i Malmö sägs bland annat i *Herkel, Peter. "Laglig vägg är bättre än nolltolerans"* Malmö Lund City 2009-06-15, av stadsträdgårdsmästare Gunnar Ericson. Uppgiften att sådana diskussioner pågår har jag fått bekräftad av Sten Göransson, projektledare på gatu-kontorets stadsmiljöavdelning.

101:1 Fotodokumentation finns av hur Goldens inbrotts-skyddsjalusier såg ut tidigare.

102:1 Att en välgjord målning generellt respekteras av andra utövare är en intern regel inom graffiti kulturen, men aspekter som vem som har gjort målningen och hur mycket den personen respekteras av andra målare väger in, liksom hur länge målningen har suttit på platsen. Till en början talar ofta tids-

aspekten emot målningen, folk kan tycka att det är dags för någon annan att ta plats, men en målning som suttit tillräckligt länge (mer än ett par år) kan respekteras på grund av sin ålder.

Det är svårt att hänvisa till källor kring interna graffiti-regler, men uppgifterna bygger på egna observationer och samtal med utövare och graffiti-kännare.

Min stad. Malmö Streets Project tar ansvar för staden

Inga noter.

Reklam! Annonserarna som vill vara urbana

114:5 Företaget bakom Ogo-reklamen avslöjar sig först via Ogos hemsida www.ogo.com, men där nämns inte gerillareklamen. Ixi Mobiles företagshemsida har adressen www.ixi.com. Ett verk som kommenterar hur graffiti-målare har »sält sig« till Ixis reklam har jag fotograferat i stadsdelen Friedrichshain i Berlin, men detta finns inte med i boken.

117:1 Hur reklamen för Iphone togs emot av Sydsvenskan dokumenteras bland annat i **Helander, Magnus**. *Sydsvenskan rasar mot Telias Iphone-klotter* Resume.se 2008-07-09 www.resume.se/nyheter/2008/07/09/sydsvenskan-rasar-mot-teli/index.xml. Annonserna för Sveriges Dykbransch dokumenteras bland annat av **Dykarna.nu** *Gatumålningar ska locka dykare och mässbesökare* Dykarna.nu 2008-03-13 www.dykarna.nu/dykn-

heter/gatumalningar-ska-locka-dykare-och-massbesokare-630.html och **Helander, Magnus**. *Stockholms stad rasar mot reklambyrå* Resume.se 2007-03-13 www.resume.se/nyheter/2007/03/13/stockholms-stad-till-attac/index.xml.

117:F1 Åldern på P-huset Annas lagliga väggar har länge varit omdiskuterat och trots efterforskningar gick det länge inte att få fram ett korrekt årtal. Enligt flera källor blev det lagligt att måla på P-huset Anna 1983, men denna uppgift som också återges i boken stämmer inte, har det visat sig. Rätt år är 1979. (<http://kolbjorn.se/blogg/2013/nar-p-huset-anna-fick-laglig-graffiti-vagg/>).

Utan bygglov. Arkitektur som samhällsförbättring

122:1 En recension i DN sammanfattar turerna kring Anna Odells verk *Unknown, woman 2009-349701: Madestrand, Bo*. Anna Odell: "Unknown, woman 2009-349701". DN.se 2009-05-12 www.dn.se/kultur-noje/konstrecensioner/anna-odell-unknown-woman-2009-349701-1.864153. Från recensionen länkas fler artiklar om verket. Graffiti-målaren NUGs video är också omskriven i ett flertal artiklar, bland annat **Svantesson, Erika**. *Kulturministern upprörd av videokonst*. DN.se 2009-02-14 www.dn.se/kultur-noje/konst-form/kulturministern-upprord-av-videokonst-1.798785.

122:3 Turerna kring Victor Marx relation till Kungliga Konst-

högskolan beskrivs bland annat i **Olevik, Josefin**. *Konstelev tvingades sluta*. DN.se 2009-05-12 www.dn.se/kultur-noje/konst-form/konstelev-tvingades-sluta-1.864388. Jag har valt att inte gå in mer i konstskoledebatten eftersom verken i sig är det centrala för projektets relevans för den här boken. Victor Marx dokumenterar diskussionen i text och video på sin hemsida: www.vima-archi.se.

132:5-6 Viteshotet är beslutat av Samhällsbyggnadsnämnden i Huddinge kommun, se vidare källorna för **134:F1**.

Dyster T-bana kunde inte bli färgglad

134:5 Informationen om kommande åtgärder mot bristande belysning vid Masmo T-bana kommer från intervjun med Stefan Törnqvist.

134:F1 Samhällsbyggnadsnämndens beslut angående Galleri Vitrin togs den 10 september 2009. Protokoll finns att

läsa på Huddinge kommuns hemsida: huddinge.se/upload/Bygga&Bo/Filer/Samhallsbyggnadsnamnden/protokoll%202009/SBNp090910pul.pdf. Tjänsteutlåtandet som ligger till grund för beslutet finns med i Victor Marx dokumentation på www.vima-archi.se.

Attityden. Carolina tröttnade på graffiti-kulturen

136:1 Göteborg har planer för hur Göta Älvstranden ska utvecklas till mer stadlika kvarter både på den norra och den södra stranden. Det kommunalt helägda bolaget Älvstranden Utveckling AB har hand om processen. Mer information finns

på deras hemsida: www.alvstranden.com.

136:2 Kommersen Loppmarknad har en hemsida med information om dess verksamhet: www.kommersenloppmarknad.se.

143:1 Trots flera försök har jag inte lyckats identifiera konstnären bakom muralmålningen i Kreuzberg.

Utsattheten. Att veta att man inte blir trodd

Hela kapitlet Som anges i **148:9** har det inte funnits någon möjlighet för mig att belägga exakt vad som faktiskt har skett. Jag har tagit del av besluten att lägga ner förundersökningen, som består av två delar. Den ena rubriceras *Våldsamt motstånd* och den andra *Olaga affischering / Åverkan*. Motiveringen för nedlagd förundersökning är att brott ej kan styrkas. Intervjun som ligger till grund för berättelsen är genomförd i augusti 2009 och händelsen inträffade någon gång under sommaren samma år. Av hänsyn till källskydd kan jag inte publicera ytterligare detaljer. Andra exempel på polisövervåld i Sverige för en

mer allmän jämförelse finns dokumenterade i tidningsartiklar, bland annat i *Sydsvenskan*: **Mikkelsen, Jens och Wagner, Katia**. 99 av 100 anmälda poliser åtalas inte. sydsvenskan.se/sverige/article562909/99-av-100-anmalda-poliser-atalas-inte.html och **Berglund, Joakim**. *Polisen använder pepparspray i onödan*. sydsvenskan.se/sverige/article582331/Polisen-anvander-pepparspreji-onodan.html. Jag vill betona att dessa artiklar ska ses som fristående exempel utan koppling till kapitlet och jag tycker inte heller att de på något sätt bekräftar händelseförloppet i kapitlet.

Protesten. Hop Louie tar sig rätten att synas

150:3-4, 151:1 »Världskartan« bygger som anges i **151:1** på utövers perspektiv och texten är skriven med utgångspunkt i samtal som förts mellan mig och flera av varandra oberoende gatukonstnärer och graffitimålare samt egna observationer i Berlin. Jag vill betona att bilden är en förenkling, vilket också anges. Beskrivningen är mer illustrativ än faktamässig.

150:3 Dokumentärfilmen *Oscar** finns inte i svensk distribution.

153:5-6 Historien om Christer Petterssons liv och död och mordet på Olof Palme är allmänt tillgänglig genom bland annat tidningarnas nätupplagor. En biografi över Christer Pettersson finns på Wikipedia: sv.wikipedia.org/wiki/Christer_Pettersson.

I skogen. Kan man göra gatukonst på landet?

Inga noter.

Under piren. En meter över havet

170:2 Kockumsvarvets historia finns beskriven på Malmö stads hemsida: www.malmo.se/Medborgare/Kultur-noje/Arkiv-historia/Kulturav-Malmo/H-K/Kockums.html. Vad som hände med Saabfabriken i Västra Hamnen redogörs det bland annat för på Wikipedia (sv.wikipedia.org/wiki/Saab-fabriken_i_Malmö) och i följande dokument: www.malmo.se/Medborgare/Miljo-hallbarhet/Miljoarbetet-i-Malmo-stad/Projekt-natverk/Projekt/Vastra-Hammen---Bo01/Faktablad-Bo01/pagefiles/fb32-saabfabrik_final.pdf. Turerna kring Bo01 finns sammanfattade på Malmö stads hemsida: www.malmo.se/Medborgare/Kultur-noje/Arkiv-historia/Kulturav-Malmo/A-D/Bo01.html. Området Västra Hamnen beskrivs bland annat på www.malmo.se/Medborgare/Kultur-noje/Arkiv-historia/Kulturav-Malmo/T-X/Vastra-hammen.html och www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering-trafik/Stadsplanering-visioner/Utbyggnadsomraden/Vastra-Hammen.html.

170:3 Limhamns industrihistoria inklusive kalkbrytningen beskrivs i ord och bild av Limhamns Företagsgrupp: lfg.se/kp.asp?content=lfg-historia&topmenu=0&submenu=161. Förslaget att göra om Cementas silos till bostäder finns omskrivet i **Bergström, Britt-Marie**. *Cementas silor kan ge bostäder och kul-*

turhus. sydsvenskan.se/2009-02-02_sydsvenskan.se/malmo/article410323/Cementas-silor-kan-ge-bostader-och-kulturhus.html.

171:1-2 Även Öns historia är beskriven på Limhamns Företagsgrupps hemsida: lfg.se/kp.asp?content=lfg-historia-08&topmenu=0&submenu=169. En historieskrivning finns också på sajten Limhamn.nu: www.limhamn.nu/modules/tinyd0/index.php?id=9.

171:4 Planerna på att bebygga norra delen av Ön finns med i en revidering av översiktsplanen från 2005. Markanvändningen är definierad för bostäder och service. Karta finns här: www.malmo.se/download/18.5d8108001222c393c00800073683/markanv%2B2005.pdf. Sundprojekt AB bebygger under 2010 en del av Ön, mer information finns på deras hemsida: www.sundprojekt.se.

179:5 *Sydsvenskan* publicerade reportaget om Piren i bilagan Söndag den 24 maj 2009. En webbversion som länkar till Nils Petter Löfstedts bildreportage finns här: **Rydén, Daniel**. *Rummet i piren*. sydsvenskan.se/2009-05-24_sydsvenskan.se/malmo/article433250/Rummet-i-piren.html.

Import. Hur nolltoleransen kom till Sverige

188:1 Före stadsbyggnadsborgarrådet i Stockholm Mikael Söderlund (M) har vid flera tillfällen talat om nolltolerans, bland annat i SVT:s ABC-Nytt 2007-03-06 och **Gyllenberg, Eva-Karin**. *Pensionärer kan bli klotterspioner*. DN.se 2007-03-06 www.dn.se/sthlm/pensionarer-kan-bli-klotterspioner-1.455174. Stockholms stads klotterpolicy finns på Stockholms stads hemsida: stockholm.se/Global/Stadsövergripande%20ämnen/Trafik%20%26%20Stadsmiljö/Gator%20%26%20otorg/klotterpolicy2.pdf. Citatet om »trygg, säker, ren och vacker« är hämtat ur klotterpolicyen.

188:5 Broken Windows-teorin finns förklarad på Wikipedia: en.wikipedia.org/wiki/Broken_windows.

189:1-2 Att kriminaliteten minskade samtidigt i amerikanska städer kan ha olika grunder, bland annat brukar det hävdas att det har med stabiliserade marknader för droger att göra. Mer information om New Yorks nolltolerans och referenser till källor på minskningen finns på Wikipedia: en.wikipedia.org/wiki/Zero_tolerance.

189:4 Undersökningen publicerades i september 1994 i gratistidningen *Stockholmarna tycker*, utgiven av Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm. De resultat som nämns i stycket är hämtade ur *Den spraymålade bilden**.

189:7 Exempel på hur Kjell Hultman uttalade sig i media om klotter finns bland annat i **Qviström, David**. *SL ger klottrares namn till polisen*. DN.se 2002-07-05 www.dn.se:13029/nyheter/sverige/sl-ger-klottrares-namn-till-polisen-1.94295 och **Sörbring, Gunnar**. *Misstänkta klotterbutiker vräks*. DN.se 2002-08-20 www.dn.se/nyheter/politik/misstankta-klotterbutiker-vraks-1.106109.

190:4 Historien om Kjell Hultmans uppsägning och fängelsestraff samt Falkarnas omfattning kommer från ett flertal artiklar, bland annat **Nilsson, Kjell**. *Falck säger upp klotteravtal med SL*. DN.se 2003-01-29 www.dn.se/sthlm/falck-sager-upp-klotteravtal-med-sl-1.150984; **Nilsson, Kjell**. *Falcks vd har lämnat sin post*. DN.se 2004-06-03 www.dn.se:13026/sthlm/falcks-vd-har-lamnat-sin-post-1.275861; **Opitz, Caspar**. *Mutmisstanke mot sparkad SL-chef*. DN.se 2004-05-26 www.dn.se:13026/sthlm/mut-misstanke-mot-sparkad-sl-chef-1.273595; samt **Nilsson, Kjell**. *SL-chef dömd till fängelse för fejkade miljonfakturor*. DN.se 2006-12-19

www.dn.se/sthlm/sl-chef-domd-till-fangelse-for-fejkade-miljonfakturor-1.432738.

190:6-7 Uppgiften att en före detta Falckanställd bekräftat klotterregistrets existens samt citatet från polisintendent Lars Tonneman kommer från Dagens Nyheter: **Nilsson, Kjell**. *Falck Security medger klotter-register*. DN.se 2003-01-23 www.dn.se/sthlm/falck-security-medger-klotter-register-1.149082.

190:8 Citatet från Stockholms stads hemsida finns på följande adress: stockholm.se/klotter.

191:2-192:1 Historien om Peter Tuckers arbete på Kulturskolan bygger på intervjun med honom, men verifieras bland annat av **Andersen, Ivar**. *Graffitiskola planeras i Bromma*. Fria Tidningen 2005-10-08 www.fria.nu/artikel/5562 och **Juhlin, Mikael**. *Stopp för graffiti i Bromma*. Fria Tidningen 2006-01-15 www.fria.nu/artikel/6203.

192:1 Madeleine Sjöstedts inställning till graffiti inom kommunal kulturskola bygger på intervjun med Peter Tucker men verifieras bland annat av **Gyllenberg, Eva-Karin**. *Graffitikurser ledde till minskat klotter i Farsta*. DN.se 2006-10-31 www.dn.se/sthlm/graffitikurser-ledde-till-minskat-klotter-i-farsta-1.575226.

194:1 I princip bryter Peter Tuckers målningar mot samma lag som all annan graffiti, kapitlet om skadegörelse i brottsbalken. Se faktspalten på sidan 23 i boken för mer information.

194:5 JM:s annons efter graffiti målare finns fotodokumenterad.

197:7 Lasergraffitin var en del av Riksteaterns turné 2 *New Days of Hip Hop*. Lasergraffiti går till så att man ritlar med en laserpekare på en vägg och samtidigt läser av pekarens rörelser med hjälp av en dator. I datorn skapas samtidigt grafik i form av en linje som följer samma väg som pekaren rör sig över väggen. Bilden projiceras omedelbart med en videoprojektor på väggen och utvecklas efterhand som skrivaren rör laserpekaren. En illusion skapas av att man kan skriva på väggen med laserpekaren. Bilden försvinner när projektorn stängs av. Exempel med videodokumentation: graffitiresearchlab.com/?page_id=76.

Järnvägen. Det dubbelt otillåtna

203:1 Den så kallade Lockarpsbanan beskrivs på Malmö City-tunnels hemsida: www.citytunneln.com/sv/Projektet/Lockarp.

Slutord. Tillåtna aktiviteter

212:4 Exempel på klotter från tidigt 1900-tal finns i Malmö Museers bildarkiv på nätet (malmomuseer.se/thumbnails.php?album=16).

212:5 Se till exempel Stockholms stads hemsida (stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Fackforvaltningssajter/Trafikkontoret/

Klotter/Graffitikulturen) och broschyren *Till familjen om klotter* som gavs ut av Brottsförebyggande centrum, Lugna gatan, Stockholms gatu- och fastighetskontor, SL, SJ, Stockholm Energi och Vägverket 1998.

Lista över böcker och filmer som nämns ovan

Följande verk nämns med titel i texten ovan vid ett eller flera tillfällen.

Akay och Peter (2006). *Urban Recreation*. Årsta: Dokument Förlag.

Almqvist, Björn och Hagelin, Emil (2005/2009). *Writers United. The Story About a Swedish Graffiti Crew*. Årsta: Dokument Förlag 2009.

Andersen, Ivar m.fl. (2007). *Playground Sweden*. Årsta: Dokument Förlag.

Andersson, Cecilia (2006). *Rådjur och raketer. Gatukonst som estetisk produktion och kreativ praktik i det offentliga rummet*. (Stockholm: HLS Förlag).

Banksy (2005). *Wall and Piece*. London: Random House 2006.

Cavanagh, Michael och Übelacker, Kerstin (2008). *Containerdykarna (The Leftovers)*. WG Film. Film.

Chalfant, Henry och Cooper Martha (1984/2009). *Subway Art. 25th Anniversary Edition*. London: Thames & Hudson.

Chalfant, Henry och Silver, Tony (1983). *Style Wars*. Film.

Cooper, Martha (2008). *Tag Town*. Årsta: Dokument Förlag.

Jacobson, Staffan (1996). *Den spraymålade bilden. Graffitimåleriet som bildform, konströrelse och läroprocess*. Lund: Aerosol Art Archives.

Morkin, Sergio (2004). *Oscar*. Film.

Reiss, Jon (2007). *Bomb It*. Antidote Films. Film.

Språkdata och Allén, Sture (1990). *Norstedts svenska ordbok*. Stockholm: Norstedts förlag 1996.

Svenska Akademien (2006). *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 13:e upplagan*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag 1996.

Varda, Agnès (2000). *Efterskörd (Les glaneurs et la glaneuse)*. Ciné Tamaris. Film.

Ytterligare frågor?

Hör gärna av dig om du har frågor kring något som nämns (eller inte nämns!) i detta dokument.
Skicka e-post till kooliproduktion@kooli.se.